

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

en mycket utförlig framställning av den laddade konflikten, dess bakgrund och förgreningar. Linjer från denna upplysningskampanj följs så ut i det fjärde kapitlet, »Politisk nyorientering – fördjupat samhällsengagemang», som bl. a. behandlar Kellgrens kritiska ställningstagande till kungens politik 1788–1789 och hans välkända hänförelse vid franska revolutionens utbrott.

I verkets alla avsnitt är Kellgrens privata levnadsöden mer eller mindre viktiga trådar i den komplicerade väven. Mitt i den andra volymen har emellertid infogats ett ganska renodlat biografiskt kapitel, »Kellgren intime – breven avslöjar». Placeringen är f. ö. kronologiskt motiverad av att särdeles viktig korrespondens bevarats just från åren 1788–1790. Ingående refereras och analyseras de skilda brevviterna, och man får i detta lättlästa och underhållande kapitel kanske inte mera påfallande avslöjanden men fängslande bilder av diktarens värld och vänner och av gustavianskt vardagsliv.

»Kärlekslyriken 1789–90» heter sjätte kapitlet, i första hand en vittsyftande kommentar till de starkt personliga insatserna Den nya Skapelsen, Til Fredrica och Til Christina, belysande Miltoninflytandet och alla de nya förromantiska impulserna men också den intressanta mänskliga miljön kring diktaren och den inte alldeles lättåtkomliga bakgrunden för de komplicerade känslöbindningar som fått uttryck i den stora romantiskt-erotiska lyriken.

Volymens tre sista kapitel behandlar 1790-talets Kellgren. »Som nydanande kritiker» går igenom den mångsidige kulturskribentens verksamhet i Stockholms Posten under decenniens inledningsår. Här gör Kellgren sin märkliga och nya insats som teaterrecensent, intressant bl. a. för det öppna partitagandet för den oklassiska borgerliga dramen.

»Orosåret 1792» har fått sitt eget kapitel. I centrum står här politiska ställningstaganden. Svårslöslig blir frågan om diktarens kanske ambivalenta reaktioner i samband med kungamordet, som f. ö. inträffade vid en tidpunkt då Kellgren var plågad både av sjuklighet och av ett förnyat angrepp från Thorilds sida. Ett försök till en sorgekantat över kungen – först känt i våra dagar – blev ett misslyckande. Kellgren tycks snarast ha behållit sin beundran för Gustaf III som litterär talang och kulturell ledare, även när han politiskt i hög grad blivit hans motståndare. Mot slutet av året vänder han sig mot det gustavianska enväldet och hela dess värld i Philosophen på Landsvägen och Ljusets Fiender. Såväl resereflexionerna som upplysningsdikten blir föremål för grundlig genomgång och långt driven estetisk karakteristik.

»Sista insatsen» behandlar tiden 1793–1795. Kapitlet tar upp Kellgrens studium av den nya danska poesin, som ledde till en rad översättningar, och behandlar förhållandet till de litterära vännerna, såväl till Leopold som till företrädare för en yngre generation. Den svårt sjuka kulturpersonlighetens levande kontakt med det aktuella och nya i tiden blir starkt belyst. Inte minst får sidorna om Kellgrens bortgång och omedelbara eftermäle illustrera och precisera den position diktaren till sist intog.

Ingrid och Sverker Eks breda, metodiskt mångsidiga verk sammanfattar en vidsträckt och detaljerad kunskap, presenterad i en rätt subjektivt formulerad och fritt flödande framställning. Sin oförställda beundran för Kellgren lyckas författarna förmedla till läsaren. Kellgren framstår som en lysande vital och profilskaarp diktare i en ung

litteratur – själv räknade han den svenska poesins egentliga begynnelse från Creutz och Gyllenborg – och som en utomordentligt välorienterad, skarpsynt och sensibel kulturkritiker i ett par av det europeiska skeendets mest spännande decennier, och som en ur vår synpunkt påfallande »modern» intellektuell gestalt. Makarna Eks Kellgrenmonografi kommer att förbli en värdefull tillgång varhelst det gustavianska Sverige blir föremål för ett närmare studium.

Gunnar Svanfeldt

Tore Wretö: *J. L. Runeberg*. Twayne's World Authors Series 503. Twayne Publishers, Boston 1980.

Turen har nu kommit till J. L. Runeberg att presenteras för en engelskspråkig publik i serien Twayne's World Authors. Redaktör för den skandinaviska litteraturen är Leif Sjöberg, som också på andra sätt sprider kunskap om och intresse för skandinavisk litteratur i USA. Monografien över Runeberg är författad av Tore Wretö, som är väl meriterad för uppgiften genom egen forskning och genom sitt arbete som redaktör för Vitterhetssamfundets kritiska utgåva av Runebergs skrifter.

Monografien är skriven för en läsekrets utan vidsträckta kunskaper om äldre svensk litteratur. Det betyder inte att den saknar intresse för den initierade. Wretös bok sammanfattar det väsentliga av vad man i dag vet om Runebergs diktning, vilket inte är litet. Den kan tjäna både som introduktion och repetition.

Kravet att skriva pedagogiskt för en publik med begränsade kunskaper om Runeberg och det samhälle han verkade i har Wretö i allmänhet uppfyllt väl. Han har, så långt det varit möjligt, vinnlagt sig om att reda ut svårigheter som har att göra med de säregna politiska och kulturella förhållanden som rådde i storfurstendömet Finland efter skilsmässan från Sverige. Översättningarna av Runeberg är som regel av god klass, men Wretös egen text hade varit värd en mera följsam språkdräkt.

Framställningen är disponerad efter Runebergs olika litterära roller; i stort sammanfaller dessa med de genrer Runeberg prövade. Efter en kort presentation av skaldens biografi och det samhälle som var Runebergs, följer kapitel om Runeberg som kritiker, som novellförfattare, som epiker, som lyriker och dramatiker. Fänrik Ståls sägner ägnas ett stort kapitel med rubriken »The National Poet». Slutligen ger Wretö exempel på den roll Runeberg spelat och spelar i skandinaviskt kulturliv.

Denna disposition ger Wretö möjlighet att allsidigt belysa både kända och mindre kända sidor av Runebergs författarskap. Den kan naturligtvis också sägas vara motiverad av att Runeberg för sin tid är i ovanligt hög grad bunden av klassicistiska genrekrav. Det blir med denna uppläggning tydligt – i ett sammanhang som detta onödigt tydligt – att Runeberg var medelmåttig som dramatiker och novellförfattare men enastående som lyriker och epiker. Om man vill betona genresynpunkten, hade det varit enklare och mera klagörande att låta gränsen gå mellan prosa och vers. Författaren hade då undvikit svårigheten att placera vissa texter. Nu har den viktiga uppsatsen om Saarijärvi socken hamnat i kapitlet om vers-epik, och »Den gamle trädgårdsmästarens brev» behandlas i avsnittet »The Short Story Writer».

Tyngdpunkten i Wretös framställning ligger i analysen av de viktigare verken. Kapitlet om Runeberg som lyriker ger god vägledning, och man tycker att den anglosaxiske läsaren borde få lust att gå vidare i läsningen av Runebergs dikter efter att ha läst dessa stimulerande sidor. I genomgången av de episka dikterna, från »The Moose Hunters» till »King Fjalar» utreds sakligt och nyanserat dikternas genrehistoriska, stilistiska och idémässiga betydelse.

Inställningen till Fänrik Ståls sägner har växlat mellan avsky och hänförelse. Trots alla angrepp har sägnerna visat sig tillhöra det som är verkligt slitstarkt i diktarens produktion. Wretö försöker visa vad det är som har gjort dessa dikter älskade. De gestaltade, med en konstnärlig effektivitet som är unik, de nationella ideal och myter som svarade mot djupa behov inom den kämpande nationalstaten. Wretö visar också hur sägnernas betydelse växt under tider av förtryck och krig; ett sent och oväntat exempel är Sara Lidmans jämförelse mellan vietnamesiska motståndsdikter och sådana dikter som Sven Duva och Lotta Svärd.

Det är naturligtvis svårt att i en allmänt hållen presentation som denna reda ut Runebergs funktion i den nationella rörelsen. När man läser Wretös framställning får man intrycket att Runeberg i hela sitt författarskap opponerade mot den ryska statsmakten. Man bör emellertid komma ihåg att den nationella väckelsen i storfurstendömet Finland hade ett starkt ryskt stöd; det gällde att befria Finland från det gamla beroendet av Sverige. Till underlåtenhetssynderna bör man väl också räkna att Wretö helt förbigår Väinö Linnas angrepp på krigsförhållandet och den i hans ögon antidemokratiska hållningen i sägnerna.

Wretö talar om en renässans inom Runebergsforskningen och menar att synen på Runebergs diktning genomgått stora förändringar under de senaste decennierna. Denna monografi innebär inte någon omvärdering, något som man inte heller bör vänta sig i ett sammanhang som detta. En jämförelse med den senaste fristående monografien, Gunnar Castréns 30 år gamla bok i Natur & Kulturs serie Svenska författare, säger kanske ändå något om den perspektivförskjutning som ägt rum. Castrén är framför allt intresserad av människan bakom diktarrollen, den personliga grunden. Som en röd tråd löper i Castréns skrift berättelsen om kvinnorna och kriserna i Runebergs liv. I dikten »Fåfång önskan» är det, enligt Castrén, känslorna för Emilie Björkstén och den olösliga konflikt som skalden befann sig i som kommer till uttryck. I Wretös version blir samma dikt uttryck för en krisstämning av mera allmänt slag. Den engelskspråkiga publiken får överhuvudtaget inte möta några flammor i Runebergs liv, med undantag för Fredrika, »the selfsacrificing and forebearing». Kärleksdiktningen blir därmed resultatet av en genial konstnärs inlevelseförmåga snarare än uttryck för hjärtats oro och livsavgörande upplevelser.

Kjell-Arne Brändström

Lars O. Lundgren: *Den svenske Sokrates. Sokratesbilden från Rydelius till Gyllensten*. Svenska Humanistiska Förbundet 92, 1980.

I sin doktorsavhandling från 1978, *Sokratesbilden. Från Aristofanes till Nietzsche*, studerade Lars O. Lundgren

med skiftande grad av närgångenhet ett antal texter ur västerländsk litteratur som behandlar eller »använder sig av» Sokrates. Ur ett överrikt material hade författaren valt en rad skönlitterära och vetenskapliga framställningar för att belysa skilda epokers attityder till Sokrates som person och tänkare. Klokt nog lämnades den svenska litteraturen åsido; den skulle, skrev författaren i sitt förord, »ha lockat till en specialstudie som alltför mycket hade gått utanför ram och omfång». Det är glädjande att en sådan specialstudie nu har sett dagen, inom sin egen ram och med i det närmaste samma omfång som avhandlingen.

Författaren har inte funnit anledning att skifta grepp om ämnet. Det innebär att han i stort sett kronologiskt följer vad han kallar Sokratesstemats behandling i såväl den sköna som den lärda litteraturen utan att ge företräde åt något speciellt motiv. Metoden kan innebära dispositionsproblem, som författaren har löst genom att sovra hårt bland texterna och ge generöst utrymme åt vissa representativa författarskap eller enstaka skrifter. I allmänhet har han härigenom lyckats undgå en alltför katalogmässig uppräknings.

Av bokens sex kapitel är det första ägnat 1700-talet och det tidiga 1800-talet. Andra kapitlet koncentreras kring två lärda arbeten från 1840-talet, W. F. Palmblads *Sokrates och hans anklagare* och Sigurd Ribbings *Om Sokrates*, medan det tredje, »Den liberale Sokrates», i första hand belyser Fredrika Bremers inställning till Sokratesgestalten men också uppmärksammar Viktor Rydberg och den numera alldeles ökande rydbergianen Axel Krook. Fjärde kapitlet tar upp några populärvetenskapliga Sokratesstudier från senare hälften av 1800-talet; att Pontus Wikner här förs till samma kategori som studentspexet kan möjligen förvåna någon, men det eventuellt stötande i sammanställningen mildras av författarens oföränderligt höviska ton. Ett kapitel om Strindberg och Sokrates bildar övergång till 1900-talsavsnittet, bokens längsta.

Lundgrens styrka ligger i den tålmodiga och varsamma granskningen av enskilda texter och författarskap, inte i den breda översikten. Minst tillfredsställande i *Den svenske Sokrates* är det inledande 1700-talskapitlet, som närmast får betecknas som en kronologiskt ordnad excerptsamling – synd på det mest »sokratiska» av alla århundraden! När författaren i det följande kapitlet utan många sidoblickar fördjupar sig i Palmblads och Ribbings arbeten får hans framställning däremot både tyngd och auktoritet. Det värdefullaste avsnittet i boken är nog ändå den utförliga granskningen av Fredrika Bremers uttalanden om Sokrates. I sina försök att komma åt det centralt kristna i kristendomen återvänder hon om och om igen till jämförelsen mellan Sokrates och Kristus och för därmed vidare en diskussion som pågått i halvtannat årtusende. Mindre lyckosam har författaren varit när det gäller Strindberg, helt enkelt beroende på att titanen aldrig tycks ha varit påfallande intresserad av Sokrates. Nittonhundratalskapitlet, slutligen, har delats i två avsnitt, ett om den lärda litteraturen och ett om skönlitteraturen. Kapitlet har den försiktiga underrubriken »Anteckningar» och presenteras inledningsvis som »ett preliminärt försök att belysa Sokrates' roll i svenskt 1900-tal». Som sådant har det utfallit mycket väl. Författarens beläsenhet och säkra överblick är imponerande, och hans djupa förtrogenhet med Sokratestraditionen blir här en ovanskelig och skickligt utnyttjad tillgång.